

Lada Badurina, Ivo Pranjković

VRSTE RIJEČI: GRAMATIKALIZACIJA I PRAGMATIKALIZACIJA*

U središtu su naše pozornosti dva procesa – gramatikalizacija i pragmatikalizacija – koji će se nastojati podrobnije razmotriti i opisati. Gramatikalizacija se prepoznaje u procesima koji zahvaćaju različite vrste riječi, s tim da su i same vrste riječi na različitim stupnjevima gramatikaliziranosti. Analiziraju se također procesi u kojima se pojedine riječi ili spojevi riječi dodatno gramatikaliziraju, npr. kad se prijedložno-padežni izrazi popriložuju (usp. na žalost > nažalost, od srca > odsrca), kad se prilozu popredložuju (usp. Stanuje **blizu** : **blizu** glavnoga trga), kad se imenice u raznolikim kontekstima popriložuju (usp. **Strah** ga je) itd. Pragmatikalizacija je pak proces u kojemu ne samo riječi nego i sintagme, pa i čitave (su)rečenice u kontekstu/diskursu preuzimaju novo diskursno/interakcijsko značenje, odnosno diskursnu funkciju (usp. npr. **Uostalom**, mene nitko ništa nije pitao, ili **Sve u svemu**, dobro smo prošli, ili **Na kraju krajeva**, to je teško pitanje, ili **Da se mene pitalo**, problem bi bio brzo riješen). U tom se smislu jasnije mogu odrediti i diskursne oznake, koje nastaju kao posljedica pragmatikalizacije. U konačnici nastojat ćemo ponuditi pitanja određenja ključnih pojmova – gramatikalizacija i pragmatikalizacija.

Ključne riječi: gramatikalizacija; pragmatikalizacija; vrste riječi; diskursne oznake

dr. sc. Lada Badurina,
Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet
lbadurin@ffri.hr

dr. sc. Ivo Pranjković,
Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
ivo.pranjkovic@zg.t-com.hr

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK: 811.163.42'367.6
811.163.42'27

UVODNO: GRAMATIKALIZACIJA VS. PRAGMATIKALIZACIJA

O riječima u gramatici, a potom i o riječima, sintagmama, pa i čitavim (su)rečenicama u tekstu/diskursu, odnosno u komunikaciji govorit ćemo s obzirom na dva složena procesa – gramatikalizaciju i pragmatikalizaciju. Ključne ćemo pojmove nastojati pritom pobliže

* Ovaj je rad financiralo Sveučilište u Rijeci projektom uniri-human-18-13 1140 (Od gramatike do pragmatike).

propitati, posebice s obzirom na činjenicu da se u mnogim (novijim) raspravama nerijetko problematizira mogućnost jasnog razgraničenja dvaju procesa (tj. gramatikalizacije i pragmatikalizacije), pa onda i potreba izdvajanja pragmatikalizacije kao specifične pojave (naime želi se sugerirati da je ustvari riječ o podtipu gramatikalizacije; usp. npr. Diewald 2011).

Za gramatikalizaciju se može reći da je dobro znan i opisan pojam. Zabilježeno je da ju je prvi imenovao Antoine Meillet 1912. godine (Lehmann 2002: 1; Eckardt 2006: 23). Kratka je definicija zabilježena i u Simeonovu *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* – također s uputnicom na Meilleta – „upotreba značenjskog elementa u službi gramatičkog elementa“ (Simeon 1969: 448). Koliko god da je sažeto – i traži detaljnije razrade – ovo određenje sugerira da se, kad je o gramatikalizaciji riječ, radi o tendenciji da leksičke jedinice postanu manje ili više gramatičke te da se, budući da je riječ o procesu, može govoriti o različitim stupnjevima gramatikaliziranosti (usp. npr. Eckardt 2006: 23).

S druge pak strane pojam pragmatikalizacija neće biti uvršten ni u novije (enciklopedijske) rječnike i leksikone lingvističkih pojmova (npr. Trask 2007, Mey 2009, Cruse 2006), pa čak ni u priručnike iz pragmatike/pragmalingvistike (Levinson 1993, Huang 2007). Ipak, da nije riječ o sasvim novom ili nepoznatom pojmu, svjedoči činjenica da se nerijetko spominje – ne uvijek i potanko objašnjen – u izvorima koji se bave diskursnim i/ili pragmatičkim oznakama kao specifičnim (funkcionalnim) jedinicama u diskursu. Ondje se tako spominje da su ti elementi diskursa upravo i nastali kao posljedica pragmatikalizacije. Pragmatikalizacijom ćemo stoga nazivati proces tijekom kojega neka riječ, ali i sintagma „mijenja svoje propozicijsko značenje u korist isključivo metakomunikativnog, diskursno-interakcijskog značenja“ (Frank-Job prema Nigoević 2011: 129; također u Heine 2013: 1218).

U nastavku ćemo dakle nastojati propitati dva pojma i pritom ustanoviti što je blisko krajnjim rezultatima dvaju procesa, a po čemu se oni razlikuju. S tim ćemo uvidima moći ponuditi i odgovor na pitanje je li funkcionalno insistiranje na dvama (barem dijelom) odjelitim procesima – na gramatikalizaciji i pragmatikalizaciji – ili bi, možda, operativnije bilo pojam gramatikalizacije redefinirati te ga postaviti dovoljno široko da obuhvati i razvoj funkcionalnih elemenata u diskursu (usp. Diewald 2011: 365).

GRAMATIKALIZACIJA

Gramatikalizacijom se, bar kad je riječ o vrstama riječi i o odnosima među njima, po-najprije mogu smatrati promjene kojima pojedine vrste riječi ili skupovi riječi iz različitih razloga mijenjaju vrstu, u pravilu tako da ta nova jedinica gubi nešto od svoga leksičkoga značenja i poprima značenje koje je u većem stupnju gramatičko odnosno da kakva puno-značna riječ poprimi svojstva nepunoznačne. Gramatikalizacijom najviše i najčešće bivaju zahvaćene imenice ili imenski spojevi riječi. Imenice se naime mogu transformirati tako da

prelaze „ili u pridjeve, ili u priloge, ili u prijedloge, ili u veznike, ili u afikse (prefikse i sufikse)“ (Silić 2004: 45).¹

O prelaženju imenica u pridjeve ili o adjektivizaciji imenica može se govoriti onda kad se jedinica koja ima oblik imenice nađe u funkciji pridjeva. To se npr. događa u tzv. polusloženicama ili u spojevima riječi tipa *spomen-područje*, *čičak-vrčpa*, *strip-junak*, *fond-me-nadžer*, *wikend-kuća*, *džez-gitarist* ili *džez gitarist*.²

Kad je riječ o pridjevima, svojevrsnom gramatikalizacijom može se smatrati i obrnuti proces, tj. poimeničenje (supstantivizacija) pridjeva u primjerima tipa *Plavi su danas dobro igrali* ili *Hrvatska je pobijedila*.³

Gramatikalizacijom imenica nastaju i prilozi. Ta vrsta gramatikalizacije može biti dijakronijske naravi, npr. *ljeti*, *zimi* ili *noću*.⁴ Na sinkronijskom planu popriloženje (adverbijalizacija ili, možda bolje, adverbacija) zahvaća ponajprije pojedine padežne oblike, osobito često oblike instrumentala, npr. *većinom*, *srećom*, *listom* i sl., npr. *To su većinom stariji ljudi*, ili prijedložno-padežne spojeve, npr. *u jutro* > *ujutro*, *na večer* > *navečer*, *na pamet* > *na pamet*, *od oka* > *odoka*. Katkada takvi prilozi mogu imati i oblike polusloženica, nastale spajanjem dvaju priloga nastalih gramatikalizacijom prijedložno-padežnih spojeva riječi, npr. *navrat-nanos* ili *zbrda-zdola*. (usp. o tome i Pranjković 2016a: 77). Takvi su prilozi u pravilu i frazeologizirani.

U procesima gramatikalizacije imenice u pravilu gube i općegramatičko i djelomično-gramatičko značenje. To se osobito dobro vidi u procesima popredložnja (prepozicionalizacije) padežnih oblika imenica, npr. *krajem siječnja*, *tijekom tjedna* ili *поводом natječaja*, odnosno prijedložno-padežnih spojeva, npr. *potkraj godine*, *поврћ svega*; *na temelju proračuna* ili *u slučaju nevremena*. Jedinica *krajem* u prvom primjeru gubi i (općegramatičko) značenje predmetnosti (supstancijalnosti) i (djelomičnogramatičko) značenje roda, broja i padeža te dobiva relacijsko značenje svojstveno prijedlozima (usp. opširnije o tome Silić 2004: 46–47). Slično se događa i u drugim navedenim primjerima. Da je to tako, jasno se vidi po tome što se jedinicama tipa *krajem* ili *na temelju* ne može dodati atribut (usp. **ovim*

¹ Svojstva svojevrsnoga prefiksa *i/ili* tzv. prefiksoida poprimaju imenice u primjerima tipa *autolimar*, u kojima se jedinica *auto-* nalazi na granici između morfema i riječi. Katkada se takve jedinice nazivaju i leksičkomorfemima (usp. Silić 2004: 46 i Voroncova 1964: 101).

² Takve jedinice u kojima prva sastavnica ima funkciju pridjeva, a formu imenice pod utjecajem engleskoga jezika sve su češće u hrvatskome i sve se češće pišu nesastavljeno bez obzira na aktualne pravopisne norme.

³ U primjerima toga tipa može se govoriti i o svojevrsnoj funkcionalnoj (ili sintaktičkoj) hibridizaciji, koja se sastoji u tome da se pojedini oblici ili pojedine vrste riječi u većim sintaktičkim cjelinama javljaju u funkcijama koje za njih nisu tipične. Za razliku od funkcionalne hibridizacije kategorijalna se hibridizacija očituje na razini oblika ili na razini vrsta riječi (dakle na morfološkoj razini). Rezultat su takve hibridizacije npr. glagolski pridjevi i prilozi, glagolske imenice i infinitivi (opširnije o kategorijalnoj i funkcionalnoj hibridizaciji usp. Pranjković 2012 i Pranjković 2016a: 71–81).

⁴ Povijesno su te jedinice bile lokativi jednine, a u suvremenom su jeziku samo vremenski prilozi.

krajem siječnja ili **na kojem temelju proračuna*). Osim toga kod jedinica tipa *na temelju* ne može se pitati *na čemu?* (nego *kako* ili sl.).

Imenice odnosno imenički spojevi riječi podliježu i procesima povezničenja (konjunkcionalizacije). Rezultat su takvih procesa složeni veznici (ili tzv. veznički spojevi), usp. *Sve će biti dobro pod uvjetom da me poslušate* ili *Koncert se odgađa u slučaju da pada kiša*. U prvom primjeru složeni veznik nastaje spajanjem prijedložno-padežnoga izraza (*pod uvjetom*) i neproizvedenoga veznika *da*, a za drugi primjer karakteristična je dvostruka gramatikalizacija. Na prvom se stupnju gramatikalizacije prijedložno-padežni izraz transformira u prijedlog (usp. *u slučaju kiše*), a na drugom se stupnju tome prijedlogu dodaje neproizvedeni veznik (subjunktor) *da*, a rezultat je složeni veznik *u slučaju da*.

Procesima gramatikalizacije podliježu dakako i druge vrste riječi. Već smo spomenuli supstantivizaciju pridjeva u primjerima tipa *Plavi su dobro igrali* ili *Hrvatska je pobijedila*. Osim toga može se spomenuti i prepozicionalizacija glagola u primjerima tipa *zahvaljujući upornom radu, sudeći po vrhunskim rezultatima, uključivši i ostale sudionike* i sl. Kao što se vidi iz navedenih primjera, takvim procesima podliježu ponajprije glagolski prilozi, pa se s jedne strane može govoriti o gramatikalizaciji glagola, a s druge o gramatikalizaciji (prepozicionalizaciji) priloga. To nije nimalo neočekivano jer su prilozi i prijedlozi po mnogo čemu srodne riječi.⁵ Pritom se posebno ima u vidu činjenica da i jedne i druge pripadaju tzv. relacijskim riječima.⁶

Gramatikalizaciji mogu podlijegati i nepromjenjive riječi, posebice često prilozi. Osim spomenutih primjera svojevrstne prepozicionalizacije priloga, u kojima se riječi tipa *blizu* prepozicionaliziraju (u navedenim primjerima tipa *Oni ne stanuju blizu središta grada*), osobito su česti primjeri počestičenja (partikulacije) priloga u primjerima tipa *vrlo dobar, posve nezanimljiv, neobično talentiran čovjek, samo malo, On je ponajprije političar* i sl. Takva se gramatikalizacija događa vrlo često, zapravo u svim onim primjerima u kojima se prilog u iskazu (rečenici, tekstu) distancira od glagola (usp. o tome Silić 2004: 48).

PRAGMATIKALIZACIJA

Uvodno iskazanu konstataciju da se pragmatikalizacija gotovo u pravilu spominje u kontekstu diskursnih oznaka mogli bismo ovdje obrnuti: diskursne su oznake pragmatikalizirane jedinice, odnosno one su nastale u procesu pragmatikalizacije.⁷ Nastojat ćemo to

⁵ Vidi se to, između ostaloga, i po tome što se nerijetko formalno ista riječ javlja i u funkciji priloga, npr. *Oni ne stanuju blizu*, i u funkciji prijedloga, npr. *Oni ne stanuju blizu središta grada*.

⁶ O naravi i gramatičkim svojstvima relacijskih riječi usp. Pranjković 2016b.

⁷ Štoviše, pragmatikalizacija se može definirati i uže, upravo kao proces nastanka diskursnih oznaka (usp. Heine 2013: 1218). K tome zanimljivo je podsjetiti na činjenicu da se pri definiranju tih jedinica u (približno) istom značenju javlja i naziv *pragmatičke oznake* (usp. Badurina 2008: 96–102; Badurina 2018: 63–65).

ovdje na primjerima pokazati/dokazati, a time i pobliže protumačiti što podrazumijevamo pod samim pojmom pragmatikalizacije.

Podsjetit ćemo ponajprije na, moglo bi se reći, akutan problem određenja diskursnih oznaka: pitanje je to koje ćemo jedinice (i po kojim kriterijima) pridruživati tom funkcionalnom razredu (o tome usp. i u Badurina 2008, Nigoević 2011, Badurina 2018). U vezi s tim odmah dugujemo objašnjenje zašto smatramo da je primjereno govoriti o *funkcionalnom razredu* diskursnih oznaka. Naime jezične jedinice koje uvrštavamo u tu skupinu ne mijenjaju vrstu riječi (dakle gramatičku kategoriju), nego se u zaseban razred uključuju s obzirom na – najopćenitije rečeno – funkciju (ili funkcije) koje obnašaju u diskursu.⁸ Posljedično, u tom se razredu mogu naći različite jedinice (prilozi i priložni izrazi, veznici/konektori, glagoli, modalne riječi, uzvici, brojevi itd., ali i sintagme, pa i čitave /su/rečenice). Stoga se može govoriti i o svojevrsnoj natkategorijalnosti iznimno heterogene „kategorije“ diskursnih oznaka. Evo i nekoliko primjera:

- (1) *Ukratko, bilo je to ovako: ...*
- (2) *Dobro, koliko ti to puta moram ponavljati!*
- (3) *Srećom, uvijek postoji drugi put!*
- (4) *Zlu ne trebalo, i o tome treba razgovarati.*
- (5) *On međutim ne dolazi.*
- (6) *Prvo, iako si bio pozvan, nisi se odazvao; drugo, odluka je netom donesena.*
- (7) *Kao prvo, trebao si se javiti.*
- (8) *Na kraju krajeva, ti ćeš sve učiniti po svom.*
- (9) *Slušaj, ovo ti zaista moram reći!*
- (10) *To me ne zanima, kužiš?*
- (11) *Jož, skoro smo na to zaboravili!*
- (12) *Da se mene pitalo, otputovali bismo još jučer!*

Nećemo se ovdje posebno baviti dokazivanjem da istaknute jedinice (upravo diskursne oznake) ne mijenjaju temeljni sadržaj iskaza, njegovu propoziciju (usp. i Badurina 2018), usp. primjerice iskaze (1), (2), (3) i (4) s iskazima bez diskursnih oznaka:

- (1a) *Bilo je to ovako: ...*
- (2a) *Koliko ti to puta moram ponavljati!*

⁸ S obzirom na višefunkcionalnost tih jedinica nije uvijek lako, pa ni moguće utvrditi koju funkciju (ili koje funkcije) obnašaju u diskursu i/ili komunikaciji. S druge strane (dominantna) funkcija diskursnih oznaka može biti kriterij njihove moguće tipologizacije.

(3a) *Uvijek postoji drugi put!*

(4a) *I o tome treba razgovarati.* itd.

Naprotiv, zanimat će nas nešto više o funkcionalnoj naravi tih riječi i izraza i/ili o tipu njihova značenja. Podsjetit ćemo na to da je funkcija diskursnih oznaka u iskazu sasvim specifična, da one – mogli bismo reći slijedeći teorijsko-metodološki okvir teorije relevantnosti – pridonose nekonceptualnom kodiranju iskaza⁹ te da je značenje koje se njima prenosi proceduralno: one, drukčije rečeno, upućuju na procedure/postupke za rukovanje konceptima ili konceptualnim reprezentacijama u procesu zaključivanja, tj. stvaranja hipoteze o intendiranom značenju iskaza.¹⁰ Njihovo je značenje dakle diskursno i/ili pragmatičko.

Za ilustraciju u nastavku ćemo sučeliti značenja (i funkcije) formalno istih jedinica:

(1) *Ukratko, bilo je to ovako: ... i*

(1b) *Ispričaj mi to **ukratko!***

Dok ćemo za *ukratko* u rečenici/iskazu (1) moći ustvrditi da ne pripada ustrojstvu rečenice uz koju stoji, da je dakle diskursna oznaka¹¹ kojom govornik – u određenom kontekstu – najavljuje da će sadržaj koji slijedi biti iznesen sažeto, samo u glavnim crtama, drugo je *ukratko*, ono u rečenici/iskazu (1b), član gramatičkoga/rečeničnog ustrojstva (tj. priložna oznaka). Pritom, važno je naglasiti, obje su jedinice – *ukratko* u (1) i *ukratko* u (1b) – prošle proces gramatikalizacije (< *u* + *kratko*), a ona u iskazu (1) dodatno je pragmatikalizirana.¹²

⁹ Prema toj teoriji interpretacija je iskaza dvofazni proces: prva je faza modularnog dekodiranja samo polazište (pristup) za središnju fazu inferencije/zaključivanja. Uz prvu se fazu vezuje konceptualno (de)kodiranje, uz drugu kontekstualizacija iskaza te konstruiranje hipoteze o govornikovoav obavijesnoj namjeri. Naposljetku govori se i o dvama tipovima značenja – konceptualnom i proceduralnom. Usp. Wilson–Sperber 2012: 147, 157 i d.; Badurina 2018: 68.

¹⁰ Moglo bi se, drugim riječima, kazati da diskursne oznake imaju emotivnu i ekspresivnu funkciju prije negoli referencijalnu, denotativnu ili kognitivnu/konceptualnu (Jucker prema Heine 2013: 1212; također u Nigoević 2011: 138).

¹¹ Upravo s obzirom na činjenicu da nisu članovi rečeničnoga ustrojstva, govori se o opcionalnosti/fakultativnosti diskursnih oznaka: njihovim ispuštanjem rečenica ne postaje negramatična, pa ni nekoherentna. Ipak, nasuprot tome, moglo bi se postaviti pitanje komunikacijske (pragmatičke) vrijednosti koju ti dijelovi (ne-članovi rečeničnoga ustrojstva) pridonose iskazu i/ili diskursu (usp. Heine 2013: 1212; Badurina 2018: 64–66 i d.).

¹² Dodajmo, nepromjenjivost se navodi kao jedna od najočitijih morfoloških značajki diskursnih oznaka (usp. Nigoević 2011: 132). Nepromjenjivost diskursnih oznaka ne mora međutim biti posljedica isključivo *fiksacije* do koje dolazi u procesu gramatikalizacije. Više su ili manje fiksirani (konkretno, frazeologizirani) i članovi višerječnih diskursnih oznaka, npr. *na kraju krajeva, na koncu konca, sve u svemu, drugim riječima, drukčije rečeno, zlu ne trebalo, po svoj prilici, jednom riječju* i sl.

Napokon, mogli bismo to reći i ovako: formalno iste jedinice (riječi i izrazi) mogu uz pragmatikalizirano – u nekim drugim kontekstima – zadržati svoje osnovno, „denotativno“ značenje (usp. i *Dobro, koliko ti puta moram ponavljati?!* naspram *Dobro razmisli!*). Pozornost dakle usmjeravamo na značenje tih jedinica – koje se kreće od propozicijskog do pragmatičkoga. Dakako, važno je napomenuti i to da gramatikalizacija može, ali i ne mora prethoditi pragmatikalizaciji. I iz naših je naime primjera razvidno da pragmatikalizirane mogu biti i negramatikalizirane riječi te manje ili više frazeologizirani izrazi i/ili surečenice; usp. npr. primjere (4–12). U svemu navedenome nalazimo potkrepu stavu, koji ovdje zastupamo, da o gramatikalizaciji i pragmatikalizaciji valja promišljati kao o dvama načelno odijeljenim i neovisnim procesima.¹³

Rezimirajući ovaj osvrt na pragmatikalizaciju kao specifičan proces izdvajamo tri tipa jedinica koje u njemu mogu sudjelovati:

(a) Među pragmatikaliziranim jedinicama ima onih u kojima je prethodno provedena gramatikalizacija. Međutim formalno iste se gramatikalizirane jedinice mogu – vidjeli smo – javiti i u ne-diskursnoj funkciji, dakle u svom osnovnom propozicijskom značenju. Razlikovat ćemo stoga funkciju jedinice *ukratko* u iskazu *Ukratko, bilo je to ovako: ...* (koja je pragmatikalizirana) od one u rečenici/iskazu *Ispričaj mi to ukratko!*

(b) Postoje pragmatikalizirane jedinice u kojima je provedena samo pragmatikalizacija, npr. *Slušaj, ovo ti zaista moram reći!* naspram nepragmatikaliziranome *slušaj* u rečenici/iskazu *Slušaj mudrije od sebe!*

(c) Pragmatikalizirati se mogu prethodno frazeologizirani izrazi (pri čemu stupanj frazeologizacije može varirati¹⁴), npr. *Na kraju krajeva, ti ćeš sve učiniti po svom.*

ZAKLJUČNO: I GRAMATIKALIZACIJA I PRAGMATIKALIZACIJA

Naposljetku ova se naša nastojanja da o gramatikalizaciji i pragmatikalizaciji progovorimo kao o dvama – manje ili više odjelitim i neovisnim – procesima temelje na sljedećim činjenicama.

¹³ Nasuprot takvu tumačenju nisu, podsjetimo, usamljena ni ona po kojima bi pragmatikalizaciju trebalo definirati kao podtip šire definirane gramatikalizacije; ističe se pritom da je riječ o pojavi koja je – iako u nekim aspektima odstupa od prototipnih slučajeva gramatikalizacije – gramatikalizaciji previše slična da bi se mogla tretirati kao *odijeljen, neovisno određen proces* (usp. u Diewald 2011: 374 i d.).

¹⁴ Može se štoviše pretpostaviti da u procesu frazeologizacije važnu ulogu igra (učestalo) pojavljivanje višerječnih struktura u diskursnoj funkciji, dakle kao diskursnih oznaka.

Što se tiče frazema/diskursne oznake *na kraju krajeva*, spomenimo da supostoji i sinonimni frazem *na koncu konca*, ali isto tako da se nerijetko čuje i svojevrsni „hibridni“ oblik *na kraju konca* – po svojoj prilici, posljedica je to činjenice da se leksem *konac* (sa značenjem ‘kraj’) u suvremenom jeziku znatno rjeđe upotrebljava.

Ponajprije, različite jedinice mogu ulaziti – i ulaze – u procese gramatikalizacije i pragmatikalizacije. Dok se pod gramatikalizacijom podrazumijevaju promjene koje zahvaćaju pojedinačne riječi (npr. *ljeti, noću*) ili skupove riječi (npr. *u jutro > ujutro, na pamet > napamet, na primjer > naprimjer*), kad je o pragmatikalizaciji riječ, nešto su manja ograničenja što se tiče jezičnih jedinica koje mogu biti pragmatikalizirane. Pragmatikalizacija tako može obuhvatiti i cijele sintagme (npr. *sve u svemu, na kraju krajeva, šahu na stranu*) i (su)rečenice (*da se mene pita, što je – tu je, bilo kako bilo*).

Gramatikalizacija je proces u kojemu promjenu značenja pojedine riječi ili skupa riječi (naime od leksičkoga prema gramatičkome) u pravilu prati i promjena vrste riječi. Pragmatikalizacija, naprotiv, ne pretpostavlja promjenu gramatičke kategorije. Stoga se o diskursnim oznakama – jedinicama koje prenose proceduralno značenje te u tekstu/diskursu obnašaju pragmatičku funkciju – promišlja kao o svojevrsnoj natkategoriji. (Naravno, formalno se isti izrazi mogu javiti i u diskursnoj i u nediskursnoj funkciji.)

Gramatikalizacija nerijetko prethodi pragmatikalizaciji (usp. gramatikalizirano *ukratko* u *prepričati ukratko* ili *reci mi to ukratko* naspram pragmatikaliziranome *ukratko* u *ukratko, bilo je to ovako...*), ali su ta dva procesa neovisna jedan o drugome. Drugim riječima, pragmatikalizirati se mogu i jedinice koje prethodno nisu prošle proces gramatikalizacije.

Najzad valja podsjetiti na to da se pragmatikalizacija najčešće spominje u vezi s „natkategorijom” diskursnih oznaka, upravo kao proces u kojem one nastaju. Utoliko je – očekivano – i sam pojam *pragmatikalizacija* novijega datuma. Međutim, kako ističe Bernd Heine, *ni gramatikalizacija ni pragmatikalizacija ne mogu na zadovoljavajući način objasniti narav diskursnih oznaka*. Nastanak diskursnih oznaka vezuje on uz proces koji naziva *koop-tiranjem*, a u kojemu se *informacijske jedinice* (rečenice, frazemi ili riječi) *uzimaju iz dosega gramatike* te se *raspoređuju u svrhu diskursne organizacije* (Heine 2013: 1205–1206). Nama se ipak čini da je promjena značenja/funkcije *informacijskih jedinica* – i to u smjeru pragmatičkog/interakcijskog, diskursnog i/ili proceduralnog – uvjet njihove *koop-tacije*.

IZBOR IZ LITERATURE

- Badurina, Lada (2008) *Između redaka: Studije o tekstu i diskursu*, Hrvatska sveučilišna naklada – Izdavački centar Rijeka, Zagreb – Rijeka.
- Badurina, Lada (2018) „O semantici i pragmatiki diskursnih oznaka”, *Riječki filološki dani 11*, zbornik radova, ur. L. Badurina i N. Palašić, Filozofski fakultet, Rijeka, str. 65–74.
- Cruse, Alan (2006) *A Glossary of Semantics and Pragmatics*, Edinburgh University Press.
- Diewald, Gabriele (2011) „Pragmaticalization (defined) as grammaticalization of discourse functions”, *Linguistics*, 49–2, str. 365–390.
- Eckardt, Regine (2006) *Meaning Change in Grammaticalization: An Enquiry into Semantic Reanalysis*, Oxford University Press.

- Heine, Bernd (2013) „On discourse markers: Grammaticalization, pragmaticalization, or something else?“, *Linguistics* 51 (6): 1205–1247.
- Huang, Yan (2007) *Pragmatics*, Oxford Textbooks in Linguistics, Oxford University Press.
- Lehmann, Christian (2002) *Thoughts on grammaticalization*, Second, revised edition, Universität Erfurt.
- Levison, Stephen C. (1983) *Pragmatics*, Cambridge Textbooks in Linguistics, Cambridge University Press.
- Mey, Jacob L. (2009) *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, Second Edition, Elsevier.
- Nigoević, Magdalena (2011) „Neka načela određivanja diskursnih oznaka“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37/1, str. 121–145.
- Pranjković, Ivo (2012) „Hibridni oblici i vrste riječi“, *Sarajevski filološki susreti I, Zbornik radova (knjiga I)*, ur. I. Palić, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, str. 191–199.
- Pranjković, Ivo (2016a) *Gramatika u riječima i riječi u gramatici*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Pranjković, Ivo (2016b) „Relacijske riječi“, *Riječki filološki dani 10*, zbornik radova, ur. L. Badurina, Filozofski fakultet, Rijeka, str. 223–233.
- Silić, Josip (2004) „Pretvorba imenskih riječi u neimenske“, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2003*, FF press, Zagreb, str. 43–48.
- Simeon, Rikard (1969) *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I (A–O)*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Trask, Robert Lawrence (2007) *Language and Linguistics: The Key Concepts*, Second Edition, edited by Peter Stockwell, Routledge.
- Voroncova, V. L. (1964) „Procesy razvitija morfoložičeskikh elementov stojaščih na grani morfemy i slova“, u: *Razvitie grammatiki i leksiki sovremennoga russkogo jazyka*, Nauka, Moskva.
- Wilson, Deirdre – Sperber, Dan (2012) *Meaning and Relevance*, Cambridge University Press.

SUMMARY

Lada Badurina, Ivo Pranjković

WORD CLASSES: GRAMMATICALIZATION AND PRAGMATICALIZATION

We focus on two processes – grammaticalization and pragmaticalization – that we will try to analyse and describe in detail. Grammaticalization is reflected in the processes that affect different kinds of words and the words themselves can be grammaticalized to varying degrees. We also analyse the processes in which individual words, or combinations of words, are additionally grammaticalized, e.g. when preposition + noun-in-case phrases are turned into prepositions (compare: *na žalost* > *nažalost*, *od srca* > *odsrca*), when adverbs are turned into prepositions (compare: *Stanuje blizu* : *blizu glavnoga trga*), when nouns in various contexts are turned into prepositions (compare: *Strah ga je*), etc. On the other hand, pragmaticalization is a process in which not only individual words and syntagms, but also clauses, in a particular context/discourse, take on a new discourse/interactive meaning, that is, discourse function (compare: *Uostalom, mene nitko ništa nije pitao*, or *Sve u svemu, dobro smo prošli*, or *Na kraju krajeva, to je teško pitanje*, or *Da se mene pitalo, problem bi bio brzo riješen*). With the help of this approach, the discourse markers that are the result of the pragmaticalization process can be more clearly defined. Finally, we will try to offer more detailed definitions of the key terms – grammaticalization and pragmaticalization.

Key words: grammaticalization; pragmaticalization; word classes; discourse markers